

ANDRES KÜNG:

Balterna i Sverige

Den estniska tidningen i Sverige, Eesti Päevaleht, får inget prestöd, trots att den kommer ut två gånger i veckan. Detta har påtalats både i pressnämnden och i riksdagen av företrädare för oppositionen. Författaren Andres Küng, som nyligen utgivit "Vad händer i Baltikum?" (Aldus/Bonnier), menar att avslaget är ett av bevisen på att det är dåligt bevänt med invandrarvänligheten i det officiella socialdemokratiska Sverige. Huvuddelen av de baltiska flyktingarna kom hösten 1944, och sannolikt har socialdemokraterna aldrig riktigt förlåtit dem att de flydde undan lyckan att bli ockuperade av Sovjetunionen. Om hur deras anpassning gått till eller har misslyckats och om balternas vilja att behålla sina nationella särdrag även i en andrageneration berättar Küng initierat.

Från de baltiska länderna flydde under andra världskriget, särskilt inför den andra sovjetiska ockupationen hösten 1944, omkring 270 000 människor; från Estland 72 000, från Lettland 125 000 och från Litauen 65 000. De flesta litauer flydde av geografiska skäl söderut, till Tyskland, medan de allra flesta ester sökte sig till Sverige.

Ingen vet med säkerhet hur många balter som bor i Sverige idag. Det går inte att få en klar bild av assimilationens omfattning, dvs hur många av balterna som idag räknar sig som svenskar.

Det är alltid vanskligt att ange minoritetsgruppers storlek, eftersom man kan tillämpa olika definitioner. En est t ex kan vara en människa som är född i Estland eller i landsflykten av estniska föräldrar, en människa vars far eller mor i ett blandäktenskap var av estniskt ursprung, en människa som talar eller förstår estniska fullständigt eller hjälpligt eller av andra skäl upplever sig som est. Idealet är att låta varje individ själv bestämma vilken folkgrupp han eller hon vill tillhöra. Beräkningar av detta slag har inte utförts i Sverige. Vi får därför nöja oss med en uppskattning av antalet människor i Sverige av baltiskt ursprung och deras barn.

Esterna är den klart största baltiska minoritetsgruppen i Sverige med uppskattningsvis 22 000 människor. Letterna är 4—5 000 och litauererna ett par hundra.

Esterna i Sverige är den största estniska exilgruppen. Det finns också stora estniska grupper i USA (omkring 18 000) och i Kanada (omkring 15 000) med koncentra-

tion till New York resp Toronto. Letterna har också stora kolonier i bl a Västtyskland, USA och Kanada. Litauernas antal i Förenta Staterna uppskattas till mellan en och två miljoner. De flesta är ättlingar efter ekonomiska emigranter, som kom före och strax efter det senaste sekelskiftet. Många av dem känner sig i första rummet som amerikanare.

Mottagandet i Sverige

Balternas dramatiska flykt över Östersjön skapade sympati för dem i det nya landet. Många svenskar, som vant sig vid att leva under fredliga förhållanden, blev gripna över att flyktingarna från Baltikum var beredda att lämna sina hem, sin egendom och verksamhet, ibland också sina närmaste, för att söka sig en fristad i ett främmande land. Många svenskar hade också ljusa minnen från semesterresor till baltiska badorter under mellankrigstiden och andra kontakter med balter under åren före krigsutbrottet. De nära historiska förbindelserna mellan Sverige och Baltikum spelade säkert också en roll för att balterna blev ganska väl mottagna. De fick dock inget offentligt ekonomiskt stöd för att anpassa sig som senare års invandrare fått.

Det rådde ändå stor oro bland de baltiska flyktingarna under de första åren. De svenska myndigheterna, som i de flesta fall uppträdde korrekt gentemot flyktingarna, tillät sovjetiska ambassadtjänstemän att besöka de baltiska flyktinglägren. En del tidningar krävde att exilbalterna skulle utvisas ur landet. Utlämnandet av militärbalterna i början av år 1946 oroadе också

många civilbalter, som trodde att de stod närmast i tur. Många tog det säkra före det osäkra och vandrade vidare, till Kanada, USA, Australien och andra länder.

Balterna i arbetslivet

Balterna kom till Sverige vid en tidpunkt då det rådde brist på arbetskraft i det svenska näringslivet. De allra flesta flyktingarna var i arbetsför ålder. Många var välutbildade, eftersom utbildningsstandarden i de baltiska staterna före andra världskriget var bland de högsta i världen.

Två tredjedelar av balterna i Sverige var industriarbetare i början av femtiotalet. Resten hade arbeten inom handel, transportväsen, jord- och skogsbruk.

Många balter har sedan dess lyckats väl som egna företagare och som ingenjörer, tandläkare, arkitekter och civilekonomer. Baltiska professorer har varit och är verkamma vid svenska universitet.

Den baltiska folkgruppen i Sverige har också uppmärksamrats genom insatser av en rad individer. De flesta av dessa "baltiska kändisar" har varit ester, eftersom esterna är den utan jämförelse största baltiska minoritetsgruppen i detta land. Några kända ester i Sverige är konsertpianisten Käbi Laretei, gymnastledarna Ernst Idla med sina Idlaflickor och Leida Leesment med Malmöflickorna. Dessa världsberömda gymnastiktrupper bestod till en början enbart av estniskor, men de flesta är idag svenskor. Kompositören Eduard Tubin, diktarna Ilmar Laaban och Ivar Grünthal, direktören i Handelsbanken Rudolf Jalakas, den syndikalistiska tid-

ningen "Arbetarens" chefredaktör Ahto Uisk och socialdemokraten Enn Kokk är några andra välkända ester på sina områden. Uppräkningen skulle kunna göras betydligt längre.

Den kulturella verksamheten

Esterna grundade redan under den första lägertiden i Sverige skolor för att barnen skulle få undervisning i svenska och estniska språken och i andra estniska och allmänna ämnen. Ett internatgymnasium grundades i Sigtuna.

En sedermera sexårig estnisk folkskola grundades i Stockholm våren 1945. Där bildades också ett privat, estniskt kvällsgymnasium. Folkskolan i Helsingborg har numera lagts ned, men 1960 tillkom istället en sexårig folkskola i Göteborg. Försöket att bygga ut ett högstadium vid skolan i Stockholm har inte rönt förståelse från svenska skolmyndigheters sida. Den svenska riksdagen och ansvariga skolmyndigheter har också vägrat att lagfästa de estniska skolornas ställning. Man hoppas tydligen att dessa osvenska företeelser skall självdö.

Estniska studentföreningar är verksamma vid de svenska universiteten. De bildar tillsammans Estniska Studentförbundet i Sverige. De gamla studentkorporationerna från den baltiska självständighetstiden lever också vidare. Dessa korporationer och sällskap har kontakter med sina systeravdelningar i en rad andra länder, där det finns baltiska flyktinggrupper.

Det Estniska Lärdomssällskapet har till uppgift att slå vakt om de akademiska tra-

ditionerna från universitetet i Tartu (Dorpat). Baltiska Institutet är ett samarbetsorgan som bl a anordnar vetenskapliga konferenser. En sådan historisk och samhällsvetenskaplig konferens ägde rum på Hässelby slott den 9—11 juni 1973. Den anordnades av institutet i samarbete med AABS (Association for the Advancement of Baltic Studies), en sammanslutning av forskare i baltiska ämnen framför allt i Nordamerika.

Scout- och ungdomsrörelsen spelar en viktig roll för de baltiska minoritetsgruppernas fortlevande i landsflykten. Eftersom barnen inte fått någon undervisning i modersmålet eller det egna landets geografi, historia och kultur i värdlandets skolor, har scoutrörelsen fått överta en del av denna undervisning. Det finns också sk kompletteringsskolor (på estniska täjenduskool) på ett tiotal platser i Sverige. De har tillsammans ett tjugotal lärare och omkring trehundra elever. Barnen går i dessa skolor på fritid, oftast på lördagar.

Andra institutioner för Sverige-esternas sammanhållning är de "estniska husen" i Stockholm och Göteborg och det estniska daghemmet i Stockholm. Det finns flera estniska affärer bl a i huvudstadens Hötorgshall. De säljer speciellt estnisk mat, t ex den mörka estniska råglimpan.

En rad föreningar har bildats för kör-sång, amatörteater, folkdans och andra hobbyverksamheter. Vart femte år hålls traditionsenligt sångfester, där körer och åhörare från hela landet deltar. Årets sångarfest ägde rum i S:t Eriksmässans lokaler i Stockholm lördagen den 2 juni.

Stockholm är huvudort för ett tiotal politiska organisationer med Baltiska Kommittén som en av de viktigaste. Sverigebalternas främsta nationella manifestation är det årliga högtidlighållandet av de självständiga baltiska staternas nationaldagar, den 16 februari 1918 i Litauen, den 24 februari samma år i Estland och den 18 november samma år i Lettland. Högtiderna brukar samla fyllda salar, med tusentalet personer i Stockholms konserthus och omkring sexhundra personer i Göteborg när esterna firade sin nationaldag i februari 1973.

De baltiska grupperna i Sverige har nära förbindelser med landsmän i andra länder. Den lettiska ungdomen i Europa har varje år en kongress där man diskuterar kulturella och politiska ämnen på modersmålet. Man har också vart femte år en världskongress, senast i fjol i London med mer än femhundra deltagare.

Många Sverigeester deltog i fjol i den estniska världsfestivalen i Toronto. 20—25 000 ester från en mängd olika länder beräknas ha deltagit, uppskattningsvis var tredje eller var fjärde est i landsflykten. Denna fantastiska anslutning är ett välutgående vittnesbörd om sammanhållningen mellan exilesterna. Det var också en bekräftelse på att de flesta fortfarande vill behålla sin nationella särprägel och inte spärlöst uppgå i värdländernas befolkning.

Myten om anpassningen

Enligt ett vanligt svenskt, baltiskt och internationellt omdöme har balterna anpassat sig anmärkningsvärt smidigt och pro-

blemfritt i det svenska samhället. De anses samtidigt ha lyckats bevara och utveckla sin nationella och kulturella identitet. Ingen annan minoritet i Sverige, möjligen med undantag av den finska, är så väl organiserad som den estniska gruppen. Den är dubbelt så talrik som tex den samiska urbefolkningen.

Det finns dock tecken på att den vedertagna bilden av de välanpassade balterna är felaktig. Man har kanske stirrat sig blind på den höga andelen studenter bland flyktingarna och deras barn, det livaktiga organisationslivet i storstäderna, det imponerande kulturskapandet och raden av framgångsrika individer inom de baltiska grupperna.

Bakom den lysande fasaden döljer sig svåra anpassningsproblem. En undersökning som Institutet för folklivsforskning i Lund genomfört i Olofström utgör en tankeställare.

Det fanns som mest tusen balter i Olofström i slutet av 1940-talet. 72 finns kvar idag, varav drygt ett 60-tal är ester. En tredjedel är åldringar och ytterligare en tredjedel är på väg in i pensionsåldern. Åldringarna talar ofta dålig svenska; några behärskar bara enkla fraser och har svårt att klara sig på egen hand i affärer.

Barnen har flyttat ut. Ingenting återstår av det förr så livliga kultur- och föreningslivet. Både den estniska teatern och kompletteringskolan har lagts ned.

Balterna i Olofström är ett typiskt exempel på ett allmänt baltiskt problem i Sverige, som också gäller andra minoritetsgrupper. Det går någorlunda att förbli t ex

est och svensk i de stora städerna, där det bor många landsmän. På landsbygden och i små orter finns inte samma underlag för minoriteternas kulturella verksamhet och barnen blir därför lättare försvenskade, vare sig de vill det eller inte. Den baltiska förlagsverksamheten når visserligen också dessa isolerade smågrupper, men ännu viktigare vore radio- eller TV-program en gång i veckan på minoriteternas modersmål. (Se min understreckare "En okänd kultur" i Svenska Dagbladet den 13/1 1973 för en översikt över de baltiska exilförfattarnas imponerande produktion.)

Talet om balternas anpassning är också en myt på ett annat sätt. Det har på senare tid skett en nationell pånyttfödelse bland baltiska ungdomar i Sverige och på andra håll i världen. Man har på nytt blivit stolta över att vara ester, letter eller litauer. Det är en liknande reaktion som hos många yngre samer, som inte längre nöjer sig med omvärldens glättade bild av samiskt liv. Denna etniska väckelse är en internationell företeelse och har inspirerats från USA, där negrerna gick i spetsen med lösenorden "Black Power" och "Black is beautiful". Den kulturella och nationella renässansen bland många minoritetsgrupper i världen har förmodligen sina rötter i den känsla av rotlöshet, som allt fler människor känner i en otrygg och svårförståelig värld. Då söker man sig till grupper som kan skänka en känsla av gemenskap.

Sist men inte minst är talet om balternas anpassning en myt, eftersom balterna i Sverige är mycket missnöjda med svenska

myndigheters bristande förståelse för baltiska behov. Den främsta missnöjesanledningen ligger dock på ett annat plan. De flesta exilbalter, oberoende av deras partipolitiska uppfattningar, är besvikna över att det officiella Sverige inte visar något intresse för läget i Baltikum trots allt vackert tal om de små nationernas rätt.

Det är möjligt att den sittande Invandrarutredningen kan komma att föreslå stödformer som kommer också balterna i Sverige till godo. De har annars varit styvmoderligt behandlade. Invandrarverket anser t ex att de baltiska minoritetsgrupperna faller utanför verkets område. Det finns idag ingen myndighet som känner ansvar eller intresse för de baltiska flyktingarnas kulturproblem.

Päevaleht-affären

Balternas krav och önskemål om stöd åt sina kulturella aktiviteter på modersmålet har hittills avvisats. Mer upprörande är ett aktuellt fall på direkt diskriminering. Det gäller vägran att bevilja presstöd åt den estniska dagstidningen Eesti Päevaleht (Estniska Dagbladet) som utges två gånger i veckan. Päevaleht får inget stöd till skillnad från t ex centerpartistiska veckotidningar med mindre upplaga, som bara kommer ut en gång i veckan.

Presstödsnämnden har använt olika motiveringar för att vägra stöd. Så fort det har visats att den föregående motiveringen varit ohållbar har nämnden övergått till ett nytt skäl. Man vågar inte längre hänvisa öppet till det skäl som ursprungligen förekom vid nämndens överläggningar —

att Eesti Päevaleht inte utges på svenska. Det bör dock erkännas, att folkpartiets och moderata samlingspartiets företrädare i presstödsnämnden och riksdagen krävt att Eesti Päevaleht bör få stöd.

Så länge Eesti Päevaleht inte fått sitt

lagliga presstöd, kommer många balter att uppfatta den invandrarvänliga jargongen från företrädare för det officiella Sverige, med det socialdemokratiska regeringspartiet i spetsen, som ett hån och en skymf.